

**Anders Frenander:
Presentation vid NKKPF, Jyväskylä augusti 2009**

Paper till NKKPF, Jyväskylä 19-21 augusti 2009.

Kulturpolitik som uppvisning: Megaevenemang i Sverige under 1900-talet

Författare:

**Docent Anders Frenander
Centrum för Kulturpolitisk forskning,
Biblioteks- och informationsvetenskap,
Högskolan i Borås
Sverige**

Nyckelord: Kulturpolitik som uppvisning, megaevenemang, Sverige, 1900-tal

Kulturpolitik som uppvisning: Megaevenemang i Sverige under 1900-talet

Inledning

Den här artikeln handlar om ett framtida forskningsprojekt, som ännu så länge i princip endast finns på planeringsstadiet. Det som följer här är en utläggning om forskningsdesignen och teoretiska utgångspunkter. Inget egentligt empiriskt arbete har ännu påbörjats.

Kulturpolitiken i de flesta länder håller för närvarande på att ändra skepnad i en del avseenden. Den sektorsorienterade politik som inrättades i västeuropeiska demokratier efter andra världskriget har i både den politiska och den vetenskapliga diskursen i allt större utsträckning uppfattas som åtminstone delvis överspelad. Den allmänna samhällsutvecklingen påstås innebära en generell kulturalisering, d v s att kulturen och kulturell verksamhet tar en allt större plats i samhällslivet, ur såväl produktions- som konsumtionsperspektiv. En konsekvens av detta är att kommersiella och politiska intresset för att involvera kulturen i satsningar på att omdana en region eller en nation, att förändra bilden av en plats för att göra den mer ekonomiskt attraktiv, har ökat markant de senaste decennierna. I många städer, regioner, ja hela nationer, ägnas alltmer uppmärksamhet och kraft åt att (re)presentera sig som en kulturellt livaktig och innovativ plats, där inte minst strävan efter att arrangera evenemang av global räckvidd är ett framträdande konkurrensmedel. Dessa så kallade megaevenemang – till vilka räknas världsutställningar, Olympiska spel, världsmästerskapen i fotboll (för herrar) respektive friidrott – är synnerligen prestigefyllda, men innebär samtidigt enorma ekonomiska åtaganden. Trots de stora finansiella riskerna med sådana här evenemang är de åtråvärda, men numera kanske förbehållna de riktigt stora länderna och städerna i världen.

Markerar det här ökade intresset någon form av kvalitativt brott mot ett tidigare tillstånd? Har vi inträtt i en ny *art* av samhällelig utveckling, eller är det vi ser snarare en *gradskillnad*, en skärpning av redan tidigare förekommande aktiviteter? En viktig dimension i det här föreslagna projektet är att närmare granska sådana frågor. Idén är att undersöka de tre megaevenemang som ägt rum i Sverige under

nittonhundratalet. De är OS i Stockholm 1912, fotbolls-VM 1958 och friidrotts-VM i Göteborg 1995.

I det ursprungliga upplägget hade studien två begreppsliga utgångspunkter: *megaevenemang* och *kulturpolitik som uppvisning*. Men teoriutvecklingen inom det kulturpolitiska forskningsfältet stannar inte av, och nyligen publicerades en artikel i *International Journal of Cultural Policy* där nya relevanta begrepp lanserades, vilket eventuellt kan komma att inverka på projektidéns utförande.

Den första termen av de två ovan är hämtad från den brittiske sociologen Maurice Roche, som har undersökt hur sådana arrangemang bidrar till skapande av en allmän kultur, både nationellt och internationellt. Till megaevenemang räknar han, som nämnts, världsutställningar och de största globala idrottsevenemangen; olympiska spel och VM i fotboll respektive friidrott. Roche strävar efter att utveckla en övergripande teoretisk syn på vilken roll dessa arrangemang kan spela i den allt intensivare globaliseringen och i synnerhet intresserar han sig alltså för deras kulturella betydelser (Roche 2000). Roches bidrag är centralt i forskningsfältet.

Den andra termen kommer från den brittiske kulturforskaren Raymond Williams (1984). Kulturpolitik kan användas för flera syften, menar han, och ett som ofta glöms bort är kulturpolitik som uppvisning; kulturen tas i anspråk för att dekorera och utsmycka statens eller nationens fasad och har inget att göra med stöd till kulturlivet. Snarare är funktionen att uppvisa ett bländverk, att rikta strålkastarljuset mot en stats, en nations, en regions eller en stads bästa företrädan.

Kulturpolitik är emellertid ett begrepp som är notoriskt svårt att entydigt definiera. Vid sidan av Williams' bestämmningar finns fler förslag. I senaste numret av *International Journal of Cultural Policy* har Jeremy Ahearne skrivit en intressant artikel där han diskuterar ett par begrepp, som tar utgångspunkt hos Williams och strävar efter att fördjupa och precisera dem. Det ena kallar han "implicit cultural policy" eller "effective cultural policy", det andra benämns "explicit cultural policy" eller "nominal cultural policy" (Ahearne 2009, s. 143). Skillnaden mellan de två är att den senare är just den politik som ett lands regering sätter etiketten kulturpolitik på, medan den förra innefattar all slags politik som har inverkan på kulturområdet i ett land (eller för den delen, som Ahearne påpekar, också andra länder).

Ahearnes bidrag är intressant, och naturligtvis ett försök att bringa reda i vad den rätt nebulösa termen kulturpolitik egentligen ska/kan innehålla. Jag ska inte här

fördjupa mig i en begreppsdiskussion, utan vill bara genom att hänvisa till Williams' respektive Ahearnes resonemang antyda vad termen kulturpolitik ska beteckna i den här föreslagna undersökningen. Det är alltså viktigt att hålla i minnet att de aktörers vars kulturpolitiska ambitioner och ansträngningar ska analyseras inte bara är den nationella regeringen eller andra offentliga myndigheter. Inte heller är de konkreta åtgärder som aktörerna vidtar egentligen i något avseende riktade mot det nationella kulturella eller konstnärliga fältet.

Nytt forskningsområde

Hittills har inte så mycket forskning bedrivits i detta område. Vare sig den svenska eller den internationella historien om megaevenemangen har berättats i särskilt stor utsträckning. Världsutställningarna är mer utforskade än idrottsevenemangen, inte minst ut historisk synpunkt. I Sverige har intresset hittills begränsat sig till att analysera enstaka megaevenemang. Ett viktigt bidrag är den förra året publicerade avhandlingen av Christian Widholm (2008). Hans studie av "solskensolympiaden" och hur olika "föreställda gemenskaper" konstruerades i pressens rapportering är den enda vetenskapliga text som ligger i närheten av det här projektets intresseområde.¹ Widholm understryker, med hänvisning till etnologen Billy Ehn, vilken viktig roll sporten och sportjournalistiken spelar i nationsskapandet och i medborgarnas identifikation med nationen. Sportens centrala plats i de här processerna implicerar också hur viktig den är att använda som 'skyltfönster' för att visa upp nationen för världen.

Widholm pekar också på flera viktiga kontexter som hade betydelse för Olympiadens tillkomst och genomförande. Världsutställningarna med deras symboliska iscensättning av nationella representationer är förstas väsentliga. Inte minst med tanke på att tre av de fyra första olympiska spelen arrangerades i nära samband med världsutställningar (Paris 1900, St Louis 1904 och London 1908) (Mandell, s. 165ff.).

Nationalistiska strömningar var starka i den tidens Sverige, liksom på många andra håll i världen. Dessa var, påpekar Widholm, inte entydiga. Han menar att det är viktigt att skilja på en högernationalism och vänsterdito. Den första "fyllde sitt

¹ I januari i år försvarade Helena Tolvhed sin avhandling *Nationen på spel. Kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1948 – 1972*. Den har ännu inte hunnit konsulteras.

nationella lexikon med stormaktskungar, militär styrka och hembygdsromantik". Den senare var i stället upptagen av "militär nedrustning, sociala reformer och ett ifrågasättande av traditionella auktoriteter" (Widholm 2008 s.49). Spänningarna i samhället tog sig uttryck i växande arbetardemonstrationer, till exempel etablerades Första Maj-firandet vid det förra sekelskiftet. Storstrejken 1909 var ytterligare ett tecken på klassmotsättningarnas skärpa och arbetarrörelsens nederlag stärkte självförtroendet hos den svenska borgerligheten. Med tanke på militärens stora inflytande över den olympiska kommittén (s. 257f.) är det mycket intressant att närmare granska vilken bild av Sverige som arrangörerna ville förmedla till världen.

Widholm konkluderar att den skildring av Olympiaden som han studerat bidrog till att stärka två myter om Sverige. Dels myten om den etniskt homogena nationen och dels föreställningen om det särskilt fredliga Sverige. Det sätt på vilket pressen skrev om de olympiska spelen – "solskensolympiaden" – bidrog till att de sår i samhället som rivits upp av först förlusten av Norge vid unionsupplösningen 1905 och sedan av storstrejken fyra år senare kunde läkas. OS-invigningen beskrevs av en av dem, som några år senare arrangerade Bondetåget till stöd för kungens tyskvänliga och militaristiska hållning, som en händelse som "smittade" arbetarna med nationalistiska känslor. I relation till unionsupplösningen skriver Widholm att OS fungerade "som en slags storsvensk terapi vilken kurerade traumat" som den orsakat (s. 240ff.).

Olympiaden var i så måtto "en homogeniseringsapparat av rang" vid sidan av "skolan, militären och muséerna". Den starka militära närvaron, såväl i konkret organisatoriskt avseende som i mera symboliska termer, är något som Widholm vill lyfta fram. "1912 års svenska samhälle [var] inte fredligt. Och Stockholmsolympiaden utspelade sig inte i ett vakuum. Det innebär att även Olympiaden var mer eller mindre militariserad" (257f.). I efterhand kom detta att glömmas bort i berättelserna om Stockholmsolympiaden, som i stället kom att framstå som en särdeles idyllisk historia, där epitetet "solskensolympiad" inte bara refererar till det vackra väder som rådde i juli 1912 i Stockholm.

Övrig litteratur som behandlat de megaevenemang som ska analyseras i det här projektet har inga vetenskapliga ambitioner, men bidrar med mycket värdefulla tidsbilder och faktaupplysningar om evenemangens genomförande (Gustafsson &

Glanell (1987), Norlin (2008)). Det är symptomatiskt att den bok som handlar om fotbolls-VM har fått just titeln *1958 – när folkhemmet fick fotbolls-VM*.

Riktat vi blicken mot övriga nordiska länder finns det en del studier som närmar sig det problemområde som anges i den här projektidén. Här undersöks både världsutställningarna och de olympiska spelen. En handlar om Danmarks deltagande på världsutställningarna från den första i London 1851 till Parisutställningen år 1900. Den är skriven av Margit Mogensen och har titeln *Eventyrets tid. Danmarks deltagelse i Verdensudstillingerne 1851 -1900*. Hennes fokus är att granska "hvordan Danmark bar sig ad, når det blev kaldt til verdensudstilling" (s. 14). Ambitionen i detta verk liknar med andra ord i hög grad den som vägleder mitt intresse med projektidén. Analysen i Mogensens bok riktar sig mot hur man från olika danska aktörer försökte prägla den internationella bilden av Danmark med megaevenemangen som spelplats och förmedlare. En viktig fråga är om det var den danska staten eller det privata näringslivet som organiserade deltagandet? Mogensen gör en detaljerad analys av de danska utställningsinsatserna, som var av tämligen skiftande karaktär och omfattning. Det rådde hela tiden betydande oenighet och vacklan angående vem som bar ansvaret för Danmarks deltagande. Ändå menar Mogensen att den övergripande konklusionen blir att deltagandet i världsutställningarna "dämpade mindervärdeskänslan" och underlättade Danmarks framtida deltagande i olika former för internationell samverkan (s. 328). Kan man förmoda att en liknande strävan att stärka det nationella självförtroendet var en bidragande orsak till Sveriges intresse att arrangera OS 1912?

En annan studie med likartad målsättning är Kerstin Smeds *HELSINGFORS-PARIS. Finlands utveckling till nation på världsutställningarna 1851-1900*. Som framgår av titeln är hennes intresse riktat mot "hur nationsbygget i hemlandet återspeglades i utställningen" (s. 81). Finland var ju under denna tid ett storfurstendöme under den ryske tsaren och olika politiska grupperingar (liberaler och fennomener) kämpade för Finlands självständighet och om makt och inflytande i den nation de ville bygga. Formandet av landets utställningspaviljong var ett medel i denna maktkamp för att "legitimera den [...] dominanta sociala gruppens kulturella hegemoni" (s. 82). Smeds slutsats är att de finsknationella, som länge varit bärare av en sorts motkultur, avgick med segern i Paris 1900. Därmed blev den finska

nationalismen genomsyrad av en uppfattning om nationen som i första hand en etnisk och kulturell gemenskap (s. 349).

Också på norsk botten finns enstaka studier av de olympiska vinterspel som arrangerats i landet, först i Oslo 1952 och sedan i Lillehammer 1994. Sture Kvarv klargör att Oslos styrande uppfattade arrangerandet av OS 1952 som ett tillfälle att i praktiken bedriva kulturpolitik som uppvisning (utan terminologisk medvetenhet); nu kunde man "presentere flere positive sider ved Oslo som by". Den instrumentella legitimeringen av spelen var också framträdande. Vinter-OS och de däri ingående idrottsgrenarna var ett viktigt initiativ för att befrämja hälsobringande aktiviteter. Enligt Kvarv framstår de hälsopolitiska argumenten för OS som minst lika betydelsefulla som de kulturpolitiska eller idrottspolitiska (Kvarv 2006).

Går vi utanför det nordiska sammanhanget finns en större mängd, men trots allt fortfarande rätt begränsad, litteratur kring megaevenemangen under 1800- och 1900-talen. Särskilt några amerikanska forskare har gjort sig bemärkta: Robert Rydell (1993) och John E Findling & Kimberly D Pelle (1990, 1996). Rydell har gjort aktivt bruk av Gramscis hegemonibegrepp och hans analys har uppenbart inspirerat en intressant svensk idéhistorisk studie av Stockholmsutställningen 1897 (Ekström 1994). Findlings och Pelles båda antologier har mer karaktär av uppslagsböcker än vetenskapliga analyser, men den kartläggning och översikt över utställnings- och OS-historien som de skapat är naturligtvis mycket värdefull.

Engelsmannen Paul Greenhalghs *Ephemeral Vistas: The Expositions Universelles, Great Exhibitions and World's Fairs 1851-1939* (1988) är en oundgänglig referens, även om hans perspektiv i första hand är de stora ländernas (USA, England, Frankrike) deltagande.

Ett verk, som tar ett stort och sammanfattande grepp över den olympiska historien är Toohey & Veal (2000) *The Olympic Games. A Social Science Perspective*. De undersöker ett flertal olika aspekter av de moderna olympiska spelen, det vill säga den tradition som har startpunkten i Athen 1896 och initierades av Pierre de Coubertin. Det samhällsvetenskapliga perspektivet de anlägger yttrar sig i att de i tur och ordning granskar spelens ekonomi och finansiering, deras relation till massmedia, droger och dopning i OS, kvinnornas plats i spelen och vilken framtid de kan tänkas ha. Därtill genomförs tre fallstudier av spelen i Barcelona 1992, Atlanta 1996 och Sydney 2000.

Tooheys och Veals historiska intresse begränsas till två korta kapitel om respektive de antika spelens relevans för de moderna och förhistorien under 1800-talet. Deras uppgifter däri är dock intressanta. Det fanns, redan i mitten av detta sekel, ett aristokratiskt, engelskt intresse av att arrangera olika slags idrottsturneringar, som faktiskt omsattes i praktisk verksamhet. Denna aristokratiska förankring kom att få helt avgörande inflytande på de ideologiska överväganden som underbyggde de Coubertins initiativ att återuppväcka de olympiska spelen mot slutet av seklet. Det var "kärleken till sporten", det vill säga den starka betoningen av deltagarnas amatörstatus, som var det avgörande kriteriet för deltagande. Inställningen kom att "utgöra basen för de olympiska reglerna i ungefär de första 75 åren av deras existens", konstaterar Toohey & Veal (s. 28). Vilka konsekvenser fick dessa föreställningar för dem som var drivande i att Sverige och Stockholm skulle ansöka om att arrangera OS 1912?

Coubertins ambitioner med de olympiska spelen är kända under två deviser. Dels den officiella: "Citius, Altius, Fortius", som Coubertin hämtade från dominikanerprästen Henri-Martin Didons skolportal (Mandell 1976, s. 63). Dels en mindre officiell och efterhand kanske alltmer undanskymd: "det viktigaste är inte att vinna, utan att kämpa väl". Det extrema idrottsliga tävlingsmoment som senare kom att prägla OS var med andra ord inte särskilt framträdande i spelens begynnelsefas. Det kan här också vara av intresse att det inte bara var idrottstävlingar som skulle fokuseras, enligt Coubertin. Man kan faktiskt påstå att den franska adelsmannen byggde sin olympiska vision på ett brett, nästan antropologiskt, kulturbegrepp. Lika viktiga som idrottstävlingarna var, i hans ögon, tävlingar i olika konstytringar. Under de första olympiska spelen förverkligades dock inte Coubertins idéer. Det var först i OS i Stockholm 1912 som denna strävan kom att bli verklighet första gången. Också i andra avseenden var dessa de första spelen som arrangerades helt efter Coubertins intentioner (Garcia 2008a, Mandell 1976). Det här reser naturligtvis ytterligare en konkret forskningsfråga; hur kom sig detta? Fanns det sådana ambitioner i de svenska ansökningshandlingarna? Uppfattades måhända idrott och konst som varandra mera närstående mänskliga kulturyttringar för hundra år sedan än idag?

Megaevenemang och global kultur

Ur teoretisk synpunkt måste Maurice Roches ambitiösa bok *Mega-events and Modernity. Olympics and expos in the growth of global culture* (2000) framhållas. Den behandlar, som titeln anger, både OS och världsutställningarna. I den undersöker Roche hur sådana evenemang bidrar till att forma innehållet i och betydelsen av företeelser som den "allmänna kulturen" (public culture), "kulturellt medborgarskap" och "kulturellt deltagande/uteslutning" i de senmoderna samhällena. En uppenbar iakttagelse som görs är att betydelsen av världsutställningarna har minskat till förmån för idrottsevenemangen, vars genomslagskraft hos världens tv-publik måste betecknas som enorm. Boken är otvivelaktigt det tyngst vägande bidraget till teoretiseringen om megaevenemangens plats i utformandet av den globala moderniteten och den åtföljande globala kulturen.

I Roches sociologiska analys framstår megaevenemangen som "systematiskt dualistiska och sålunda tvetydiga fenomen" (s. 8). De är nämligen på samma gång såväl moderna som icke-moderna, nationella som icke-nationella och därtill också både lokala och icke-lokala. På den *nationella* nivån är megaevenemangen ett led i skapandet av nationens "påhittade traditioner", där Roche understryker "maktelitens" roll och intressen. Men de skapar också tillfällen och utrymme för den "folkliga kulturen" och emellanåt till och med för ett kulturellt och, möjligen, politiskt motstånd att byggas upp. Det är sålunda svårt att överskatta evenemangens roll som verksamt led i en implicit kulturpolitik, i en kulturpolitik som uppvisning.

Evenemangen är naturligtvis *internationella* till sin karaktär, i och med att många (numera nästan alla) av jordens länder deltar, men har också en *kosmopolitisk* potential genom sin turistiska attraktion. Därtill fungerar de också *supernationellt*, i och med att värdnationen ofta försöker utnyttja megaevenemanget till att "understryka sina anspråk på att inneha en ledande ställning" i världen i form av "något särdrag i sin politiska ideologi, politiska kultur och organisation" (s. 9). Detta är ytterligare en analytisk aspekt av stort intresse för det här föreslagna projektet.

Roches analys är, som framgått, inriktad på att börja formulera en teori om mega-evenemangens roll i moderniteten och han tillmäter dem betydande vikt. I anslutning till Manuel Castells' uppfattning om "megastäderna" som "noder" i det globala nätverkssamhället, där ekonomisk och politisk makt tenderar att samlas, föreslår han att megaevenemangen kan förstås på ett liknande sätt. I de städer där

sådana arrangeras utvecklas nodfunktioner liknande dem i megastäderna, inte minst i den globala (populär)kulturen.

Roche tänker sig att megaevenemangen kan få rollen av "tillfälliga 'kulturella och fysiska broar'" mellan de båda världar, som Castells benämner flödesrum, respektive platsrum. De skulle kunna fungera som noder, eller "växelcentraler", som i flera avseende kopplar samman olika inblandade grupper i megaevenemangen. En koppling som Roche pekar på är mellan de konkreta arrangörerna/producenterna av evenemangen och den publik som besöker, och därmed konsumerar, dessa. En annan är de möjligheter till utbyte mellan generationerna, som Roche håller fram; de här evenemangen är i hög grad familjeevenemang, påpekar han (Roche s. 233ff.). Hur spännande hans ansats än är, kommer den dock bara marginellt att fördjupas i det här föreslagna projektet, vars ambition är mer historiografisk.

Roche måste räknas som en central figur i det växande område som ibland kallas sportsociologi. Med utgångspunkt i ett brett kulturbegrepp har framför allt en växande skara anglosaxiska forskare undersökt idrotten som ett kulturellt och även politiskt fenomen. I de pågående globaliseringsprocesserna intar naturligtvis sportens megaevenemang en synnerligen framskjuten plats. Men deras funktion och betydelse är ingalunda entydiga, vilket understryks av t ex Alan Bairner (2001). De flesta av de idrotter som utövas under OS och de andra megaevenemangen är förvisso otvetydigt av västerländskt ursprung och bidrar på så vis till ett slags homogenisering av världskulturen i enlighet med den uppfattning Anthony Giddens gjort sig till tolk för; den överallt obönhörligt expanderande moderniteten (Bairner 2001, s. 8). Bairner och andra sportsociologer understryker emellertid andra tendenser som understrukits av till exempel Arjun Appadurai. Denne framhäver det komplexa och motsägelsefulla i globaliseringsprocessen; en produkt av en oändligt varierad tävlan mellan likheter och olikheter, mellan olika sorters globala flöden som genomkorsar de "osäkra landskap" som karaktäriserar världen av idag (ibid. s. 11). Snarare än att strömmarna i det globala samfundet idag är enkelriktade är det fråga om processer karaktäriserade av hybridisering och kreolisering. Det här gör att det enligt Bairner och andra sportsociologer är mer rättvisande att tala om "minskande kontraster" och "ökande variation" som nyckelord för att karakterisera vad som pågår i samtiden (ibid. s. 15). Sportens värld tycks sålunda visa ett mönster som påminner om hur världens olika matkulturer blandas.

En viktig och ”oundviklig” (ibid. s.17) ingrediens i sporten är förstas nationalismen, vilket är en aspekt som är central för det projekt som skisseras här. I nationsblivandet är yttre erkännande från andra nationer i världssamfundet det kanske allra viktigaste steget. Också i det avseendet är sporten central; näst medlemskap i FN är medlemskap i den internationella fotbollsfederationen FIFA den viktigaste arenan, menar sålunda John Sugden och Alan Tomlinson (2003, s. 179).

Andra forskare har berört närliggande frågeställningar till dem som ska studeras i det här projektet. Särskilt kan nämnas de som studerat museernas olika disciplinerande och nationsskapande verkningar. Många av de prestigefyllda nationella museerna kom till världen under andra halvan av 1800-talet och skapades alltså i samma mylla som till exempel de olympiska spelen, eller, för den delen, världsutställningarna. De analyser som utförts av britten Tony Bennett (1995) och svensken Stefan Bohman (1997) erbjuder med andra ord intressanta jämförelser.

Teoretisk inspiration

Den här studien skiljer sig från de ovan refererade genom att ta ett historiskt grepp och skriva fram berättelsen genom hela det svenska 1900-talet. De tre megaevenemang som ska studeras tänks alltså kunna spegla skilda kulturella och politiska attityder och förhållningssätt, liksom hur klass- och genushierarkier behandlas, i tre ganska radikalt olika historiska sammanhang. Jämförelsen dem emellan bör därtill kunna ge intressanta insikter i den svenska nationens historiska förändring under förra seklet.

Den historiska jämförelsen måste emellertid vägledas av specifika teoretiska utgångspunkter och begreppsapparater. För att göra bilden så fyllig som möjligt strävar studien, som redan framgått, efter att hämta sin teoretiska inspiration från flera håll. Kulturpolitikforskningen är naturligtvis en uppenbar källa i det avseendet. Raymond Williams´ begrepp ”kulturpolitik som uppvisning” – vidareutvecklat i Ahearnes ”implicit kulturpolitik” – och Maurice Roches ”megaevenemang” är redan nämnda. Den bredare kulturstudietraditionen har, vilket säkert redan framgått, flera viktiga ansatser att erbjuda. Megaevenemangen, och i all synnerhet de Olympiska Spelen, är förstas av helt central betydelse i skapandet av en ”världskultur”, oavsett hur homogen eller dominerande denna är. Frank J. Lechner och John Boli framhäver detta mycket starkt i sin bok om just ”World Culture”: “The Olympic Games embody

world culture” (Lechner & Boli 2005, s. 2). Ja, det är i själva verket olympiaderna som är ursprunget till denna världskultur! ”[T]he Olympics begin to tell our story of world culture – the culture of world society, comprising norms and knowledges shared across state boundaries, rooted in nineteenth-century Western culture but since globalized /.../” (ibid. s. 6). Vi bör här observera att Lechner och Boli tillfogar ett slags ursprungsmärkning på processen, som nog anger en rättvisande grundton i utvecklingen.

Ytterligare ett viktigt begrepp från den traditionen är nationen som ”föreställd gemenskap”. Benedict Anderson lär oss att ”nation” är en ”föreställd politisk gemenskap”, som såg dagens ljus i Amerika kring sekelskiftet 1800 och som därefter i olika skepnader har spritt sig över jorden (Anderson 2005). Han betonar dess karaktär av kontingent konstruktion, som ständigt utsätts för historiens förändringar och därmed måste omförhandlas vad gäller innehåll, form och omfattning. En studie över tid av hur en nation föreställer sig kan konkretisera och fördjupa förståelsen för den processen. Vad har lyfts fram som svensk särart: demokratiskt samhällsskick, jämlikhet mellan könen, rationell organisationsförmåga, fördomsfrihet, gästfrihet, vetenskapligt avancemang eller vad?

Att genusaspekten är central säger sig självt. Skillnaden i könets representation mellan de två jämförbara evenemangen är synnerligen slående. Vid Stockholms-OS 1912 var kvinnorna i princip förbjudna att delta. Drygt åttio år senare tävlade de, i alla fall formellt, på lika villkor i friidrotts-VM i Göteborg. Uppmärksamheten – från media och andra inblandade parter – för de manliga idrottsutövarna har varit och är fortfarande mycket större än för de kvinnliga. På vad sätt påverkar det den arrangerande nationens sätt att (re)presentera sig? Samtidigt måste understrykas att den organisatoriska maktbalansen mellan män och kvinnor i idrottens olika beslutande organ är synnerligen skev, till kvinnornas nackdel. Här har skett förändringar i vissa avseenden, men inte i andra, ett förhållande som kräver en ingående analys.

Metodansats

Den metodologiska ansatsen i studien kommer att bygga på idéhistorisk metod, vilket innebär en kvalitativ innehållsanalys av de dokument som producerats i samband med evenemangen. Dessa ska granskas med avseende på aspekter som hämtas från

de teoretiska ramverken; nation, klass, genus, etnicitet, världskultur och föreställd gemenskap med flera. Eftersom en del av presentationsmaterialet gjorts i bild (film och foto) kommer även en visuell analys att läggas till den textuella.

Det källmaterial studien bygger på är i första hand de officiella dokument som publicerats i samband med evenemangen; ansökningshandlingar, inbjudningar och reklammaterial av olika slag (både i text och bild) samt protokoll och annat internt material från de arrangerande organisationerna. Eventuellt kan också pressdebatt i samband med t ex ansökningsprocessen komma i fråga som källmaterial, samt möjligen material från privata arkiv. (Vår svenska arkivpraxis garanterar att sådant material är väl bevarat, exempelvis i Riksarkivet, men också i Stockholms och Göteborgs stadsarkiv.)

Urvalet av evenemang och den breda teoretiska basen erbjuder möjligheter till analys ur flera aspekter, men den historiska jämförelsen kommer att dominera. Flera ramar finns att tillgå. Roche, för sin del, talar om tre sorters internationalism som megaevenemangen varit nära förknippade med: det ”liberalt-imperialistiska’ internationella samhället, det supernationalistiska internationella samhället och det globala samhället”. Dessa utgör vågor som sedan 1800-talet i perioder innehaft en dominerande position, men som också successivt överlagrat varandra (s. 21).

För det här skisserade projektet är förstas den svenska kontexten mest intressant. De tre evenemangen arrangerades under synnerligen skiftande omständigheter. OS 1912 gick av stapeln före första världskriget och före demokratins genombrott i Sverige. Landet var på god väg att industrialiseras men hade just upplevt en omfattande arbetsmarknadskonflikt i storstrejken 1909. Denna var ett svårt bakslag för arbetarrörelsen och indikerade att det gamla samhällets ledande klasser fortfarande besatt avsevärd styrka och makt. De politiska motsättningarna åren före första världskrigets utbrott har betecknats som ovanligt skarpa och oförsonliga. Stockholms-OS arrangerades onekligen under en akut brytningsperiod i svensk historia (Hadenius 2000). Widholm (2008) spårar, som redan antytts, i sin analys intressanta kopplingar dels till Bondetåget några år senare, dels till upplösningen av unionen med Norge 1905. Det spektakulära OS-arrangemanget ”smittade” enligt en konservativ observatör arbetarna med nationalistiska och antisocialistiska idéer och inspirerade arrangörerna av Bondetåget till den typ av demonstrationer och massaktioner, som skett i synnerhet i samband med

invigningen av spelen. I mediahänseende var dagspressen helt dominerande massmedium, biofilmen var i sin linda och varken radio eller teve existerade.

Folkhemmet stod i flera avseende på sin höjdpunkt när fotbolls-VM ägde rum 1958. Den ekonomiska expansionen hade fått ordentlig fart efter andra världskriget, och omvandlingen av det svenska bondesamhället till urban modernitet skedde med nästan häpnadsväckande fart. Dagstidningarna hade fått sällskap av radion och biofilmen som dominerande massmedium men samtidigt utmanades alla dessa nu kraftigt av den snabbt expanderande teven. De internationella relationerna behärskades av kalla krigets binära uppdelning i svart och vitt, i kommunistiska diktaturer och kapitalistiska demokratier. Hotet om ett atomvapenkrig var ständigt närvarande (Hobsbawm, Hadenius, Frenander 1999).

Men förhållandena i världen var inte utan nyanser och motsägelser. Kolonialismen ifrågasattes alltmer och "tredje världen" framträdde rentav som ett nytt kraftfält på den globala arenan, inte minst efter de alliansfria staternas möte i Bandung 1955 (Hobsbawm, Karlsson). Ännu var dock inte kolonialvärldena upplösta. Några av de deltagande länderna kunde i praktiken rekrytera spelare från flera kontinenter. Var detta något som över huvud taget uppmärksammades av de svenska organisatörerna?

Friidrotts-VM 1995, slutligen, avhölls i ännu en ny världshistorisk epok. Det sovjetiska imperiet hade kollapsat och dess ideologiska grundval, marxism-leninismen, hade upplösts i sina beståndsdelar och förlorat all trovärdighet. En oerhörd mängd nya länder hade sett dagens ljus sedan 1960-talet. Sverige hade spelat en förhållandevis progressiv roll i avkoloniseringsprocessen. Dröjde något av dessa attityder och förhållningssätt kvar, eller hade de helt överspelats av 1980-talets nyliberala strömningar?

Nya kommunikationsteknologiska landvinningar, datorn i synnerhet, medförde att globaliseringen av ekonomi, politik och kultur började skjuta fart på allvar. Ett nytt, formidabelt massmedium var snabbt på väg att slå igenom; Internet. Även om historien ingalunda var död, måste man nog konstatera att helt nya villkor för ekonomi, politik och kultur hade etablerats nästan överallt i världen (Castells).

Dessa skissartat beskrivna omvandlingar under det förra seklet innebär att vitt skilda sociala, ekonomiska, politiska, ideologiska och kulturella kontexter bildar fond mot vilka de olika evenemangen utspelas. Tillsammans med det breda teoretiska

anslaget - förankrat i idéhistoria, kulturpolitikforskning och cultural studies - ger projektets upplägg möjligheter att analysera flera väsentliga aspekter av hur Sverige som nation söker representera sig. Vilka klassmässiga tyngdpunkter finns vid de skilda tillfällena? Hur framträder genusaspekten före första världskriget jämfört med det sista evenemanget som äger rum nästan efter nära ett sekels kamp för kvinnors emancipation? Och hur ser genusaspekten ut däremellan? Avkoloniseringen under 1960- och 70-talen gör det också tydligt att ett postkolonialt perspektiv måste anläggas, vilket kan ge intressanta resultat i analysen även av de evenemang som ägde rum *under* kolonialismen.

Ny kunskap om den svenska självbilden

Projektet kommer med andra ord att engagera en mångdimensionell analys som förväntas generera ny kunskap om hur den svenska självbilden, såväl för inhemskt bruk som i relation till världen utanför, har förändrats under 1900-talet; ett sekel under vilket världshistorien tagit flera dramatiska vändningar. Genom att placera sig i skärningspunkten mellan idéhistoria, kulturpolitikforskning och cultural studies avser projektet att skapa ny kunskap om hur Sverige praktiserar kulturpolitik som uppvisning i samband med globala evenemang. Forskningsområdet – *idrott som kulturell företeelse och kulturpolitiskt verktyg* - är hittills outvecklat i Sverige och projektet kan därför bidra till att bredare introducera det i landet.

Konkreta frågor

En rad konkreta frågor förväntas kunna besvaras eller belysas: Hur ville Sverige framställa sig som nation? Vad kan man utläsa om bilden av Sverige i de skäl som angavs i ansökningsprocesserna för att Sverige skulle få arrangera evenemangen? Vad framhålls? Vad förtigs? Vilka föreställningar om nationen och dess relationer till andra nationer har funnits? Sker förändringar? Vilka är de? Hur tar de sig ut? Hur (re)presenterades Sverige och det svenska? Vad sades om de gästande nationerna i evenemangen? Vilken uppfattning om deltagarna fanns? Fick alla - arbetare, kvinnor, koloniserade och så vidare - delta? Fanns det föreställningar om kulturella, klassmässiga, genuspräglade eller rasmässiga hierarkier? I vad mån har sådana föreställningar ändrats över tid? Vad utmärker dem i så fall och varför sker förändringar? Vilka politiska, sociala och kulturella sammanhang är i spel här?

Projektet har, menar jag, flerfaldig betydelse för den idéhistoriskt anlagda kulturpolitikforskningens utveckling.

- det medverkar i breddningen och fördjupningen av historieskrivningen av det svenska nittonhundratalet i allmänhet,
- det ger, mer specifikt, ledtrådar till en fördjupad förståelse av hur processen av nationell representation sett ut i Sverige under 1900-talet,
- det bidrar till teoriutvecklingen inom det ämnesområde som är gemensamt för kulturpolitikforskningen och cultural studies,
- det utvecklar den ännu ganska rudimentära analysen av svensk kulturpolitik i bredare mening,
- det bidrar till att öppna ett nytt forskningsfält inom svensk kulturforskning
- det bidrar också (även om det inte är någon primär ambition) till den internationella forskningen om megaevenemangens historia.

Projektets bidrag till kunskapen om hur den svenska självbilden förändras under ett sekel av stora politiska, sociala, ekonomiska och kulturella omvälvningar borde kunna intressera också en lite bredare bildad allmänhet, utanför de vetenskapliga forskarnas krets.

Referenser

Ahearne, Jeremy (2009). "Cultural policy explicit and implicit: a distinction and some uses". I *International Journal of Cultural Policy*, Vol. 15, No 2, May 2009.

Anderson, Benedict (2005 [1991]). *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Göteborg: Daidalos.

Bairner, Alan (2001). *Sport, Nationalism, and Globalization. European and North American Perspectives*. New York: State University of New York Press.

Black, David (2007). "The Symbolic Politics of Sport Mega-Events: 2010 in Comparative Perspective". I *Politikon*, Vol 34, No 3.

Bennett, Tony (1995). *The Birth of the Museum. History, Theory, Politics*. London: Routledge.

Bohman, Stefan (1997). *Historia, museer och nationalism*. Stockholm: Carlsson.

Castells, Manuel (1998). *Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur. Band I: Nätverkssamhällets framväxt*. Göteborg: Daidalos.

Ekström, Anders (1994). *Den utställda världen. Stockholmsutställningen 1897 och 19800-talets världsutställningar*. Stockholm: Nordiska museets handlingar 119.

Featherstone, Mike, Lash, Scott & Robertson, Roland (eds.) (1995). *Global modernities*. London: Sage.

Findling, John E & Pelle, Kimberly D. (eds.) (1990). *Historical Dictionary of World's Fairs and Expositions, 1851-1988*. New York: Greenwood.

Findling John E. & Pelle Kimberly D. (1996). *Historical dictionary of the modern Olympic movement*. Westport: Greenwood Press.

Frenander, Anders (1999). *Debattens vågor. Om politisk-ideologiska frågor I efterkrigstidens svenska kulturdebatt*. Göteborg: Arachne nr 13.

Garcia, Beatriz (2008). "One hundred years of cultural programming within the Olympic Games (1912-2012): origins, evolution and projections". I *International Journal of Cultural Policy*, Vol. 14, No 4, November 2008.

Garcia, Beatriz (In press). *The Olympic Games and Cultural Policy*. London: Routledge.

Gellner, Ernest (1983). *Nations and nationalism*. Oxford (UK) & Cambridge (USA): Blackwell.

Greenhalgh, Paul (1988). *Ephemeral Vistas: The Expositions Universelles, Great Exhibitions and World's Fairs 1851-1939*. Manchester: Manchester University Press.

Gustafson, Stig & Glanell, Tomas (red.) (1987). *Sverige och OS: Sveriges olympiska kommitté 75 år*. Stockholm: Strömbergs idrottsböcker.

Guttmann, Allen(1994). *Games and Empires. Modern Sports and Cultural Imperialism*. New York: Columbia University Press.

Hadenius, Stig (2000). *Svensk politik under 1900-talet. Konflikt och samförstånd*. Stockholm: Hjalmarsson & Högberg.

Hobsbawm, Eric (1997). *Ytterligheternas tidsålder. Det korta 1900-talet 1914-1991*. Stockholm: RabénPrisma.

Hobsbawm, Eric & Ranger, Terence (1983). *The invention of tradition*. Cambridge: Cambridge U.P.

Karlsson, Svante (1995). *Från Jalta till Mandela*. Stockholm: Nerenius & Santérus.

Kersting, Norbert (2007). "Sport and National Identity: A Comparison of the 2006 and 2010 FIFA World Cups". I *Politikon*, Vol. 34, No 3.

Kvarv, Sture (2006). "De olympiske vinterlekene i 1952 – politisk legitimitet og debatt". I *Nytt Norsk Tidsskrift*, Årgång 23, No 4.

Mandell, Richard (1976). *The First Modern Olympics*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press.

McGuigan, Jim (2004). *Rethinking Cultural Policy*. Maidenhead: Open University Press.

Mogensen Margit (1993). *Eventyrets tid. Danmarks deltagelse i Verdensudstillingerne 1851-1900*. U o: Landbohistorisk selskab.

Norlin, Arne (2008). *1958 – När folkhemmet fick fotbolls-VM*. Malmö: Roos & Tegnér.

Roche, Maurice (2000). *Mega-events and modernity. Olympics and expos in the growth of global culture*. London & New York: Routledge.

Rydell, Robert (1993). *World of Fairs. The Century-of-Progress Expositions*. Chicago: University of Chicago Press.

Smeds, Kerstin (1996). *HELSINGFORS-PARIS. Finlands utveckling till nation på världsutställningarna 1851-1900*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland/Finska historiska samfundet.

Sugden, John & Tomlinson, Alan (2003). "Football and FIFA in the Postcolonial World". I Bale, John & Cronin, Mike (eds) *Sport and Postcolonialism*. Oxford & New York: Berg.

Tolvhed, Helena (2008). *Nationen på spel: kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1948 - 1972*. Umeå: h:ström - Text & kultur.

Toohy, Kristine & Veal A. J. (2000). *The Olympic Games. A Social Science Perspective*. Oxon & New York: CABI Publishing.

Van Der Westhuizen, Janis (2007). "Glitz, Glamour and the Gautrain: Mega-Projects as Political Symbols". I *Politikon*, Vol. 34, No 3.

Widholm, Christian (2005). "Sportjournalistiken som medskapare av nationell gemenskap vid Olympiaden 1912". I *Idrott, historia och samhälle: Svenska idrottshistoriska föreningens årsskrift*. (1981-). Linköping: Svenska idrottshistoriska föreningen.

Widholm, Christian (2008). *Iscensättandet av solskensolympiaden: dagspressens konstruktion av föreställda gemenskaper vid Stockholmsolympiaden 1912*. Umeå: h-ström.

Anders Frenander:
Presentation vid NKKPF, Jyväskylä augusti 2009

Williams, Raymond (1984). "State culture and beyond". I Apignanesi, L. (ed)
Culture and the State. London: Institute of Contemporary Arts.